

Μετά τις εκλογές να μιλήσουμε για την ανάπτυξη

ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΛΙΑΡΓΚΟΒΑ*

Μετά τις εκλογές και με δεδομένο ότι εδώ και έξι σχεδόν χρόνια ασχολούμαστε σχεδόν αποκλειστικά με τη διαχείριση της κρίσης, θα πρέπει να ανοίξει η συζήτηση για τη μελλοντική ανάπτυξη της χώρας. Εάν δεν έχουμε ξεκαθαρίσει από πριν πού θέλουμε να πάμε, δεν θα καταφέρουμε να εκμεταλλευτούμε τις τυχόν ευνοϊκές συνθήκες που θα δημιουργηθούν μετά το τέλος της τρέχουσας κρίσης. Στο άρθρο αυτό, επιχειρώ να συμβάλω από τώρα στη δημόσια συζήτηση που αναμένεται να ανοίξει στη χώρα μας, χρησιμοποιώντας τη διεθνή βιβλιογραφία και έρευνα. Σε γενικό επίπεδο, διακρίνουμε τρεις κύριες σχολές σκέψης (Rodrik et al., 2004) αναφορικά με το τι χρειάζεται μια χώρα για να αναπτυχθεί. Η πρώτη σχολή σκέψης 'τοποθετεί' τη γεωγραφία στο κέντρο της ανάλυσης. Η γεωγραφία είναι βασικός παράγοντας που προσδιορίζει το κλίμα, την προικιότητα των χωρών σε φυσικούς πόρους, την επιβάρυνση από ασθένειες, το μεταφορικό κόστος και τη διάχυση της γνώσης και της τεχνολογίας από τις πιο ανεπτυγμένες περιοχές του κόσμου. Η γεωγραφία ασκεί πολύ σημαντική επίδραση στην παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα και στην ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου (Diamond, 1997; Gallup et al., 1998; Sachs, 2001). Αναφορικά με τη γεωγραφία, η χώρα μας είναι ιδιαίτερα προικισμένη.

Η δεύτερη σχολή σκέψης δίνει έμφαση στο διεθνές εμπόριο σαν προσδιοριστικό παράγοντα των αλλαγών και της προόδου που μπορεί να επιτύχει μια χώρα σε όρους παραγωγικότητας. Αυτή η σχολή σκέψης θα μπορούσε να ονομασθεί ως η 'άποψη της ολοκλήρωσης' καθώς δίνει στην ολοκλήρωση των αγορών και στα συνδεδεμένα με αυτή εμπόδια τον κεντρικό ρόλο σαν παράγοντα ενίσχυσης της οικονομικής σύγκλισης μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών περιοχών του πλανήτη (Rodrik et al., 2004). Πολλοί ερευνητές κάνουν τον διαχωρισμό μεταξύ μεσαίας (moderate) και μέγιστης (maximal) εκδοχής της ολοκλήρωσης. Υπάρχει αρκετά ευρεία συμφωνία σχετικά με το επιχείρημα ότι το εμπόριο μπορεί να είναι μια πηγή υποστήριξης της ανάπτυξης ενός κράτους υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης και λειτουργίας στο κράτος αυτό συγκεκριμένων θεσμών. Μια πιο ακραία άποψη η οποία έχει προσελκύσει το δημόσιο ενδιαφέρον υποστηρίζει ότι το εμπόριο/ολοκλήρωση είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει το αν μια φτωχή χώρα θα αναπτυχθεί ή όχι (Frankel and Romer, 1999; Sachs and Warner, 1995; Dollar and Kraay, 2004). Αναφορικά με αυτόν τον παράγοντα, η χώρα μας παρουσίασε μια διαχρονική υστέρηση τα τελευταία χρόνια.

Η τρίτη σχολή σκέψης επικεντρώνεται στους θεσμούς και ιδιαίτερα στο ρόλο των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (property rights) και του νομικού πλαισίου (rule of law). Σημασία εδώ έχει ποιοι είναι ‘οι κανόνες του παιχνιδιού’ σε μια κοινωνία και η δυνατότητα αυτών των κανόνων να οδηγήσουν προς την επιθυμητή οικονομική συμπεριφορά (North, 1990). Η διερεύνηση της υπόθεσης αυτής σε εμπειρικό επίπεδο συνδέεται με την ανάλυση των ‘κοινωνικών υποδομών’ μιας χώρας (Hall and Jones, 1999) και την ανάλυση του τρέχοντος και του δυνητικού επιχειρηματικού κινδύνου – ρίσκου που αντιμετωπίζουν οι επενδυτές (Acemoglu et al., 2001). Η λειτουργία των θεσμών είναι ακόμη ένα μελανό σημείο στη διαχρονική πορεία της χώρας μας.

Οι τρεις αυτές διαστάσεις, γεωγραφία – ολοκλήρωση – θεσμοί, προσδιορίζουν τη δυνατότητα των χωρών να διαχειριστούν προς όφελος τους, δηλαδή προς όφελος της βελτίωσης των επιπέδων μεγέθυνσης και ανάπτυξης τους, την συσσώρευση των πόρων και την καινοτομία. Έτσι, η ανάλυση αυτών των διαστάσεων μπορεί να μας παρέχει και βαθύτερη κατανόηση των παραγόντων που προσδιορίζουν την οικονομική μεγέθυνση – ανάπτυξη μιας χώρας. Οι διαστάσεις αυτές αλληλοεπιδρούν δυναμικά τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τις ανθρώπινες επιλογές. Για αυτό το λόγο είναι και τόσο σύνθετη η ανάλυση βασικών ερωτημάτων όπως για παράδειγμα ο βαθμός στον οποίο κάθε μια από αυτές τις διαστάσεις επηρεάζει τα παρατηρούμενα επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης, ή το ποια είναι η πλέον σημαντική διάσταση μεταξύ αυτών, παρά το γεγονός ότι διαθέτουμε ικανοποιητικά (εξελιγμένα) εργαλεία για την εμπειρική διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων (Rodrik et al., 2004).

Η πολυπλοκότητα αυτών των ερωτημάτων οφείλεται και στη σχέση αιτιότητας μεταξύ των επιμέρους συνιστωσών που αφορούν σε αυτά. Ο βαθμός ολοκλήρωσης μια οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και η ποιότητα των θεσμών της προσδιορίζονται ενδογενώς και διαμορφώνονται όχι μόνο από την μεταξύ τους αλληλεπίδραση και από την αλληλεπίδραση με τη γεωγραφία της χώρας αλλά και με τα επίπεδα εισοδήματος που καταγράφονται για τα άτομα της χώρας αυτής. Έτσι, επιπλέον πολυπλοκότητα προκύπτει από ζητήματα ενδογένειας και ανάστροφης αιτιότητας μεταξύ των κύριων προσδιοριστικών παραγόντων και των μεταβλητών της ανάλυσης (Rodrik et al., 2004). Εκτιμώντας εμπειρικά τις μεταξύ αυτών των παραγόντων σχέσεις και χρησιμοποιώντας στοιχεία για 137 χώρες, οι Rodrik et al. (2004) καταλήγουν σε ιδιαίτερα σημαντικά και εντυπωσιακά αποτελέσματα. Το κυριότερο συμπέρασμα τους αφορά στο ότι η ποιότητα των θεσμών αντισταθμίζει όλους τους άλλους επεξηγηματικούς παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν, όταν λάβουμε υπόψη στην ανάλυσή μας τους θεσμούς, τότε προκύπτει ότι η ολοκλήρωση δεν έχει έμμεση επίδραση στα εισοδήματα ενώ, η επίδραση της γεωγραφίας όταν υπάρχει (όταν δηλαδή παρατηρείται σαν στατιστικά σημαντική επεξηγηματική παράμετρος) είναι μικρή σε μέγεθος (Rodrik et al., 2004). Μέσα από τις επιμέρους εξειδικεύσεις και εκτιμήσεις του

υποδείγματος τους, προκύπτει ότι το εμπόριο πολλές φορές εμφανίζεται σαν στατιστικά σημαντική επεξηγηματική μεταβλητή του επιπέδου εισοδήματος, αλλά όμως με το 'λάθος' πρόσημο, δηλαδή με αρνητικό πρόσημο. Το ίδιο παρατηρείται και για μια σειρά από τους γεωγραφικούς δείκτες. Αντίθετα, οι δείκτες που προσεγγίζουν το επίπεδο των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (property rights) και του νομικού πλαισίου (rule of law) έχουν πάντοτε το σωστό πρόσημο και είναι πάντοτε στατιστικά σημαντικοί και συχνά με πολύ μεγάλους συντελεστές στατιστικής σημαντικότητας (Rodrik et al., 2004). Αναφορικά με τις σχέσεις – αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών των διαστάσεων προκύπτει ότι η ποιότητα των θεσμών επηρεάζει θετικά και στατιστικά σημαντικά το βαθμό ολοκλήρωσης μιας χώρας (Rodrik et al., 2004). Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο και με άλλα σχετικά ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας και ιδίως με αυτά των Easterly and Levine (2003) οι οποίοι, μέσα από αντίστοιχη έρευνα σε 72 χώρες, καταγράφουν την ύπαρξη θετικής και στατιστικά σημαντικής επίδρασης της γεωγραφίας στην ποιότητα των θεσμών και μέσω αυτών και στα εισοδήματα των χωρών.

Τα προαναφερθέντα ευρήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά σε όρους άσκησης οικονομικής πολιτικής στη χώρα μας. Η αποτύπωση – καταγραφή των βαθύτερων προσδιοριστικών παραγόντων της ευημερίας δεν μας εγγυάται και την ύπαρξη αποκρυσταλλωμένων συμπερασμάτων σε όρους άσκησης οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής, δηλαδή δεν μας παρέχει σε καμμία περίπτωση τρόπους δράσης μιας χώρας προκειμένου αυτά να βελτιώσουν τα επίπεδα οικονομικής ευημερίας. Για παράδειγμα, η καταγραφή της αιτιώδους σχέσης μεταξύ νομικού πλαισίου και ανάπτυξης δεν σημαίνει ότι γνωρίζουμε πώς να βελτιώσουμε το πλαίσιο αυτό κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες των επιμέρους χωρών (Rodrik et al., 2004). Επίσης, η καταγραφή της παρατήρησης ότι η 'γεωγραφία μετράει' (geography matters) δεν θα πρέπει να συνδέεται αναγκαστικά με γεωγραφικό ντετερμινισμό, αλλά αντίθετα μπορεί να αποτελέσει παρατήρηση η οποία θα βοηθήσει στην αποκάλυψη κατευθύνσεων τις οποίες οι υπεύθυνοι της άσκησης πολιτικής θα πρέπει να διερευνήσουν.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ξεκάθαρα ότι προτεραιότητα θα πρέπει να είναι η επιδίωξη διαφορετικών αναπτυξιακών στόχων από κάθε χώρα όπως για παράδειγμα η βελτίωση της ποιότητας των εγχώριων θεσμών, η ενίσχυση της ολοκλήρωσης μιας εθνικής οικονομίας με την παγκόσμια οικονομία, ή η υπερνίκηση γεωγραφικών αντιξοοτήτων. Στη βάση αυτών των συμπερασμάτων γίνεται σαφές ότι ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι ιδιαίτερες προτεραιότητες θα αποσαφηνιστούν μελλοντικά καθώς και ο τρόπος με τον οποίο θα οριστούν τα μέσα για την επίτευξη τους θα πρέπει να είναι τα κύρια ζητήματα της ευρύτερης αναπτυξιακής πολιτικής της χώρας μας.

Βιβλιογραφία:

Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J.A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation, *American Economic Review*, 91, 1369-1401.

Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel*, New York: W.W. Norton & Co.

Dollar, D., and Kraay, A. (2004). Trade, growth, and poverty, *The Economic Journal*, 114, 22-49.

Easterly, William and Levine, Ross (2003) "Tropics, germs and Crops: how endowments influence economic development" *Journal of Monetary Economics*, vol. 50(1), 3-93.

Frankel, J., and Romer, D. (1999). Does trade cause growth?, *American Economic Review* 89, 379-399.

Gallup, J.L., Sachs, J.D. and Mellinger, A.D. (1998). Geography and Economic Development, National Bureau of Economic Research Working Paper No. w6849.

Hall, Robert and Charles Jones (1999). "Why do some countries Produce Much More Output Per worker than others?" *The Quarterly Journal of Economics*, vol144 (1), 83-116.

Rodrik, D., Subramanian, A. and Trebbi, F. (2004). Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development, *Journal of Economic Growth*, 9, 131-165.

Sachs, J.D. (2001). Tropical Underdevelopment, National Bureau of Economic Research Working Paper No. w8119.

Sachs, J., and Warner, A. (1995). Economic reform and the process of global integration, *Brookings Papers on Economic Activity* 1, 1-118.

* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και
Συντονιστής του Γραφείου Προϋπολογισμού του Κράτους
στη Βουλή των Ελλήνων